

Мовленнєвий розвиток

Розвиваємо мовлення засобами художньої літератури

Ранній вік — це час, коли дитина починає пізнавати навколишній світ і себе, вчиться ходити і говорити. Разом з мовленням у дітей раннього віку розвивається мислення. У мовленні виявляються емоційність дитини, її потреби, інтереси, темперамент — увесь психічний склад особистості.

Одним з найбільш ефективним засобів загального й мовленнєвого розвитку дитини є художнє слово. Тому всім, хто бере участь у вихованні дітей раннього віку, необхідно чітко розуміти особливості сприйняття малюками художніх творів.

Перші пів місяці життя дитина сприймає, передусім, не зміст слова, а його інтонаційне забарвлення. Малюк по-різному реагує на звернену до нього мову (посміхається, плаче, робить різні рухи головою, руками) залежно від інтонації мовлення дорослого (ласкаві, веселі, суворі, роздратовані). Психологи відзначають раннє тяжіння дітей до ритмічного сполучення звуків, слів та інтонацій, з якими вони вимовляються. Це дозволяє під час спілкування з дитиною раннього віку використовувати нескладні віршовані твори.

Після шести місяців дитина починає розуміти мову дорослих на рівні окремих слів. Це виявляється у тому, що вона повертає голову в ту сторону, де знаходиться названий дорослим предмет. З цього часу важливо супроводжувати читання художніх творів показом реальних предметів, іграшок, малюнків, рухів, дій тощо.

Розвиток сприйняття літературних творів дітьми раннього віку залежить від уміння слухати. Формування слухової зосередженості є одним з найважливіших завдань дошкільного виховання. Здатність зосереджуватися на слуханні тексту починає інтенсивно розвиватися в дітей після 1,5 років за умови систематичного використання дорослими художніх творів. При цьому слід мати на увазі, що багаторазове повторення дорослими художніх текстів позитивно позначається на формуванні в дітей інтересу до слухання. Ритміко-мелодійна структура твору, інтонаційна виразність читання дорослого й знайомі слова сприяють розумінню тексту.

Діти після 1,5 років здатні розуміти зміст нескладних художніх творів. Особливістю цього віку є наочно-дійовий тип мислення. Тому

під час ознайомлення малюків з художніми творами необхідно використовувати різноманітну наочність і залучати дітей до виконання активних рухів, дій з предметами й одночасно повторення окремих слів. Заохочення і спонукання малюків до відтворення кінця віршованої фрази сприяє розвитку пам'яті й дає можливість дитині 2,5 років читати напам'ять невеликі вірші. Сприйняття тексту без використання наочність читає доступним дітям 3-го року життя при повторному читанні знайомих творів.

Отже, у ранньому дитинстві формується здатність розуміти й емоційно відгукуватися на зміст творів художньої літератури. Створення сприятливих умов і систематична робота з художніми творами дозволяє забезпечити такий рівень розвитку мовлення дітей, який надає їм можливість висловлювати своє бажання, думку, повторити те, що запам'ятали.

Художня література в освітньому процесі

Дитина...Художня література...Дитяча книжка...

Художня література – невичерпне джерело мудрості, знань, духовності, краси художнього слова для розвитку дитини дошкільного віку.

Для маленької дитини художня література й дитяча книжка є потужним засобом емоційного розвитку, тому що спостерігаючи за виразом обличчя дорослого, який читає книгу, та розглядаючи ілюстрації, дитина намагається наслідувати вираз обличчя того, хто їй читає вірш, казку чи оповідання, копіює вираз обличчя персонажів літературних творів – показує як вони радіють, сумують, як дивуються. Слухаючи літературні твори, дитина вчиться радіти, співчувати та сумувати. Отже вона не тільки знайомиться з різними емоційними станами людини, а й тренується відчувати та передавати свої почуття.

Твори художньої літератури розширюють кругозір дитини, розкривають таємниці природи, знайомлять її з подіями давно минулих часів, відкривають невідомі країни тощо. Оповідання та вірші про дітей вчать дошкільників взаємодіяти у колективі однолітків, ділитися іграшками, не ображати новачків.

Художня література та дитяча книжка є потужними засобами формування фонематичного слуху та правильної звуковимови, збагачення словника дитини, розвитку зв'язного мовлення.

Художня література і усна народна творчість – важливе джерело розвитку дитячого мовлення. Художня література та усна народна творчість традиційно використовувалася у вітчизняній та зарубіжній педагогіці як могутній чинник виховання і освіти

підростаючого покоління. Виховна та художня цінність цього виду мистецтва обумовлена специфікою засобів втілення в ньому художнього образу, насамперед, мовних засобів виразності, адже мова літературного твору є найкращою, найвищою формою літературного мовлення, якому діти прагнуть наслідувати.

Живодайним джерелом розвитку художньої літератури є усна народна творчість.

Використання малих фольклорних форм є ефективним прийомом фонетичної компетентності. Це повторення за дорослим, з дорослим та самостійне індивідуальне відтворення малих фольклорних форм, хорове й індивідуальне заучування віршів із фрагментарним програванням сюжету.

Серед фольклорних жанрів чільне місце посідає казка, що слугує добрим матеріалом для театралізованої діяльності дітей, ігор-драматизацій, інсценування. Щоб навчити дошкільнят розрізняти інтонаційне забарвлення мовлення залежно від мети сказаного (запитання, обурення, захоплення, повідомлення), від характеру казкових героїв, особливостей їхньої поведінки (добрий, турботливий, вайлуватий, плаксивий, боязкий, підступний, улесливий. Злий тощо), доцільно пропонувати такі вправи, які готують до ігор-драматизацій і дають повне цілісне уявлення про конкретний персонаж.

Наприклад:

- Відтворити ситуацію та діалоги персонажів, зображених на малюнку;
- Відтворити мовленнєві особливості, характер певного персонажа;
- Програючи фрагмент казкового сюжету, використати інтонаційне забарвлення, яке позитивно характеризує персонажів (привітність, вдячність, жаль, жарт, готовність допомогти, співчуття);
- Програючи фрагмент казкового сюжету, використати інтонаційне забарвлення, яке негативно характеризує персонажів (роздратування, байдужість, нехтування, зверхність, вередливість, глузування, ігнорування, висміювання).

Подальша робота щодо розвитку здатності дошкільників доречно й адекватно володіти інтонаційним забарвленням знайде своє місце не лише в іграх-драматизаціях, а й у мовленнево-комунікативній діяльності різних змістових ліній.

Народні казки стимулюють художньо-мовленнєву діяльність дитини, збагачують її мовлення словами, взятими із усної народної творчості, сприяють оволодінню граматично впорядкованим зв'язним мовленням, спонукають дитину до власної творчості.

У навчально-методичному посібнику до Базової програми «Я у Світі» — «Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників» А. Гончаренко надає приклад мовленнєвої роботи з казкою, яка проводиться зі старшими дошкільниками.

Пори року в казках

Сюжет багатьох казок вибудовується в чітко означений сезон або містить певні ознаки-загадки, на що дитина не відразу звертає увагу. Пригадавши з дітьми кілька казок, можна запропонувати їм знайти ті, де є зима чи літо, осінь чи весна, й аргументовано підтвердити своє припущення. Пора року причаїлася або мандрує по всій казці, треба лише прислухатися й знайти згадку про неї або хоча б натяк. Коли педагог або хтось з дітей відтворить цей фрагмент-загадку, доцільними будуть такі завдання: пригадати назву казки та відповідну частину сюжету, визначити сезон і подати щодо нього переконливі факти, ознаки, прояви. Тут знадобляться також народні прикмети, прислів'я, приказки, вірші про природу, власний досвід, спостереження дитини за прогностичною поведінкою тварин, рослин тощо. Тож цілісна аргументована відповідь стане розповіддю.

У яких казках оселилося літо?

* «Пішов зайчик, сів під дубком та й знову плаче. Аж лізе Рак-неборак...» («Коза-Дереза»);

* «Наївшись досхочу, вовк пішов, простягся на зеленому лужку під деревом і заснув». («Про Вовка і семеро козенят»);

* «От дідова дочка закотила рукава, обполочила і пісочком присипала яблуньку; яблунька подякувала, а дівчина пішла своєю дорогою». («Дідова дочка і бабина дочка»);

* «Лисиця шмигнула і помчала щодуху, аж курява встала». («Журавель і Лисиця»);

* «А кабан лежав близько біля столу у хмизу та якось комар укусив його за хвіст, а він так хвостом і крутнув. Кіт же думав, що то миша, та кабана за хвіст». («Пан Коцький»);

* «А бичок доти стояв на сонці, доки не розтанув». («Солом'яний бичок»)

З чого помітно, що в цих казках причаїлася осінь?

* «Ось якось підмітав Півник у дворі та й знайшов пшеничний колосок». («Півник і двоє мишенят»);

* «Коли ж летить каченят табуночок...» («Кривенька качечка»);

* «А незабаром зайчик приніс дідові капусти, стрічок, сережок, намиста доброго... І дід радий і баба рада». («Солом'яний бичок»)

Де в цих казках відпочиває зима?

- «Ішов дід лісом, а за ним бігла собачка, та й загубив дід рукавичку...». («Рукавичка»)
- «Каже Лисичка Вовкові: «Ходімо на річку та знайдемо ополонку, то ти сядь над ополонкою, хвіст всунь в ополонку, сиди та й говори «Ловись ,рибко, маленька і велика». («Про Лисичку-сестричку і Вовка»)
- «Була у Зайчика хатка луб'яна, а у Лисички – льодяна». («Зайчикові хатка»)

Як у цих казках господарює весна?

- «Поприходили сини увечері додому та й кажуть матері:

«Весь день орали, а ви нам не прислали обідати». («Котигорошко»)

Окрім використання казкового жанру, варто вдаватися й до інших фольклорних форм і будувати, спираючись на розуміння та знання дітьми природи рідного краю, тематичні фрагменти міні-занять, що сприятимуть розвитку мовленнєвої компетентності.

Орієнтовані запитання (За методикою Н.Гавриш):

- У яких казках гуляє і веселиться весна (літо, осінь, зима)?
- По яких піснях мандрує, співаючи весна (літо, осінь, зима)?
- У яких віршах заховалася весна (літо, осінь, зима)?
- У яких народних прикметах знайдемо весну (літо, осінь, зиму)?

Подібні справи-завдання готують дошкільників до складання цілісних логічних розповідей.

Ефективним методом оволодіння комунікативно-мовленнєвими діями є ігри за сюжетом літературних творів. Завдяки рольовим перевтіленням діти вправляються у веденні варіативних діалогів. Процес підготовки до програвання цілісного сюжету поступовий, тривалий, індивідуальний.

Використовуючи фольклорні діалоги, дитина вчиться почергово з партнером відтворювати сюжет, не позбавлений інтонаційних відтінків, динаміки, мімічних проявів, зміни сили голосу, темпу мовлення.

У гри-драматизації, де дітям добре знайомі сюжет, пісеньки, повтори, більшість реплік, не обов'язково дослівно відтворювати текст. При бажанні можна імпровізувати. До програвання цілісної гри-драматизації дітей готує епізодичне програвання діалогів, що переходить в ігрове вправлення у зміні темпу мовлення, інтонації, у тональному оформленні голосів персонажів.

- виду заняття;
- етапу опрацювання літературного твору.

В пухнасті сукні і свитки

Ялини повлягались,

Куці насунули шапки

І вовною пишались.

Під час аналізу можна запитати, чому про ялини сказано, що вони одягли пухнасті сукні і свитки? А про куці – що вони насунули шапки і вовною пишались?»

Слухання музичних творів, як правило, проводиться перед ознайомленням з літературними творами про пори року. Більш детальніше на цьому зупиниться керівник музичний – Діденко Тетяна Вікторівна.

Навчання висловлювати враження та переживання

У Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку передбачено формування у дітей молодшого дошкільного віку умінь висловлювати свої враження, оцінювати характери та вчинки літературних героїв.

Морально-етичне оцінювальне судження дитини дошкільного віку, як зазначає А.Богущ, — невелике за обсягом зв'язне монологічне висловлювання (1-3)речення, в якому дитина свідомо висловлює своє ставлення до поведінки, вчинків, характеру літературних персонажів, мотивує і аргументує свої судження.

Результативність процесу навчання висловлювань із значенням оцінки:

1. Оцінювальна діяльність дітей буде успішною за умови формування в них необхідних знань про загальнолюдські цінності й життєві ситуації, у яких вони виявляються.
2. Роботу над певною цінністю треба починати з розкриття її сутності (дітям важко оцінити чийсь учинок, якщо вони не

розуміють сутності загальнолюдських цінностей, їх ролі у взаєминах з людьми.

3. Необхідно надати дітям уявлення про те, що означає висловити оцінне судження, побудувати розповідь-роздум. Важливо також познайомити дітей з тим, як будується висловлювання із значенням оцінки, які мовні та мовленнєві засоби для цього використовуються.

Дітей молодшого дошкільного віку навчають умінь виділяти і називати характерні ознаки персонажів, оцінювати вчинки героїв. Ці уміння формуються під час емоційно-оцінювальної бесіди, аналізу змісту й узагальнюючої бесіди.

Будувати естетичні та морально-етичні судження, висловлювати враження від почутого літературного твору діти вчаться під час емоційно-оцінювальної бесіди, яка проводиться безпосередньо після первинного сприйняття вірша, казки чи оповідання. Початкове уявлення про характери персонажів, причини їх вчинків доповнюється та уточнюється під час аналізу літературного твору.

Усвідомлюючи зміст, дитина знайомиться із загальнолюдськими чеснотами – добротою, працьовитістю, правдивістю, чесністю, чемністю тощо, вчиться емоційно реагувати на різноманітні життєві ситуації та вчинки персонажів. Дитина хоче бути схожою на улюблених літературних персонажів, протидіяти злу, приходити на допомогу, приносити користь, захищати слабких – так формується її характер.

Під час слухання літературних творів малюк вчиться бути уважним, передбачає подальший розвиток подій, фантазує. У нього розвивається творча уява, логічне мислення, здатність установлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Художня література сприяє пізнавальному та художньо-естетичному розвитку дитини. Під впливом художнього слова дитина засвоює норми культури поведінки, відбувається національне виховання, урізноманітнюється ігрова діяльність. Книга впливає на розвиток почуття гумору. «Лікуючі книги», дитина навчається працьовитості й бережливого ставлення до довкілля.

Художня література й дитяча книжка сприяють зближенню батьків і дітей, виступають засобом родинного виховання й формування культури сімейного дозвілля.

Отже. Завдяки художній літературі та дитячій книзі відбувається розвиток усіх психічних процесів дитини – пам'яті, мислення, уваги, уяви, фантазії та спостережливості; формується мовлення,

розширюється кругозір, здійснюється залучення до загальнолюдських і духовних цінностей, відбувається соціалізація дошкільника.

